

Retaules barrocs berguedans desapareguts (II)

X. SITJES

En el núm. 35 d'aquesta revista vaig publicar les fotografies de quatre retaules destruïts l'any 1936, fotografies que havien quedat inèdites fins aleshores, per la qual cosa, actualment, sols un reduït nombre de persones en podien tenir un record que, sens dubte, passats tants anys, havia de ser molt borrós. Prosseguint la recerca en arxius on hi poguessin haver fotografies d'altres retaules, també desapareguts, la sort no m'ha estat adversa, ja que ara puc publicar-ne altres cinc, també inèdites i d'autor desconegut, i així, tot i no existir les peces, almenys en quedaran les imatges gràfiques. Són les dels retaules de la Mare de Déu del Bon Part, de Queralt; dels Cossos Sants i del Roser, de Serrateix; del major d'Olvan; i del de la capella del Pont, de la Pobla de Lillet. En faré una descripció seguint l'ordre cronològic estimat de llur construcció.

El de la Mare de Déu del Bon Part, de Queralt (fig. 1), era el més antic: caldria datar-lo a la primera meitat del s. XVII, pels seus estilemes i per un conjunt de dades a les quals em referiré, a manca de documentació acreditativa. En efecte, se sap que a Queralt hi havia una esglesia feta el s. XIV, a costa del mercader berguedà Francesc Garreta (1). Devia ser una capella potser encara de formes romàniques, tot i l'època, i amb un únic altar, on s'hi venerava una imatge de la Verge —l'anomenada «de Queralt» per antonomàsia—. El pare Camós, que en parla, no diu que hi hagués cap altra marededéu, per la qual cosa la del Bon Part, que s'instal·là després a l'església nova de Queralt, la començada el 1725, no devia procedir de la capella trescentista, sinó d'un altre lloc, perquè l'altar cremat, que és el que ara ens interessa, era anterior al s. XVIII i, per tant, no va ser fet per al temple nou, sinó que ja existia abans. D'on procedia aquest altar? Cal recordar que el de Sta. Eulàlia del Castell de Berga va ser parcialment

volat pels francesos l'any 1655 i que, poc temps després, el 1658, el govern espanyol l'expropià per tal de dedicar-lo a caserna. Aquest fet provocà el trasllat de la parroquial a l'església de St. Pere de Coors, que, tanmateix, i pel fet de ser un temple de petites dimensions, no devia poder encabir tots els altars procedents de Sta. Eulàlia. Un dels que no hi degué trobar acollida és el que ens ocupa ara, el del Bon Part, que als berguedans els devia anar molt bé col·locar-lo a la nova església de Queralt, en una capella lateral, on se sap que era quan va ser tret per a cremar-lo (era a la primera, entrant, a mà esquerra) (3): així s'anava guarnint el nou temple queraltí, el del s. XVIII, i es conservava l'objecte d'una devoció cara a les berguedanes en estat de prenys, que adreçaven a la imatge mariana llurs pregàries, en petició d'un feliç deslliurament dels fruits de llurs concepcions.

Aquest altar era de mida petita, ja que tenia només una socolada, desproveïda d'interès artístic, predel·la, un únic pis i un àtic o coronament. A la predel·la

s'observa, per la fotografia, que hi havia uns baixos relleus amb la fugida de la Sagrada Família a Egipte, a l'esquerra, i la visitació, a la dreta, sense que poguem saber la temàtica de la taula del mig, tapada per la sacra quan es va fer la foto. El cos central, de tres vies, tenia al centre la fornícula de la imatge titular: la Mare de Déu, asseguda i cofoia de tenir a la falda el Fillet, a punt d'embolcallar. Als costats, baixos relleus, amb el naixement de Jesús, a la dreta, i l'adoració dels Reis, a l'esquerra. Les tres representacions eren emmarcades per columnes de capitells corintis i fusts d'acanalats helicoidals als dos terços superiors, i amb grotescs centrats per un cap d'angelet, els terços de baix. L'àtic, sobre l'arquitrav sostingut per columnes, tenia al mig un frontó partit i cargolat, sense que se'n pugui dir res més, perquè la fotografia no abasta tot el conjunt.

Al monestir de Sta. Maria de Serrateix hi havia, a la capçalera, l'altar major, neoclàssic, la fotografia del qual ja havia estat publicada abans de la crema del 1936. En canvi, les dels laterals del

Detall del retaule de la Mare de Déu del Bon Part del santuari de Queralt.

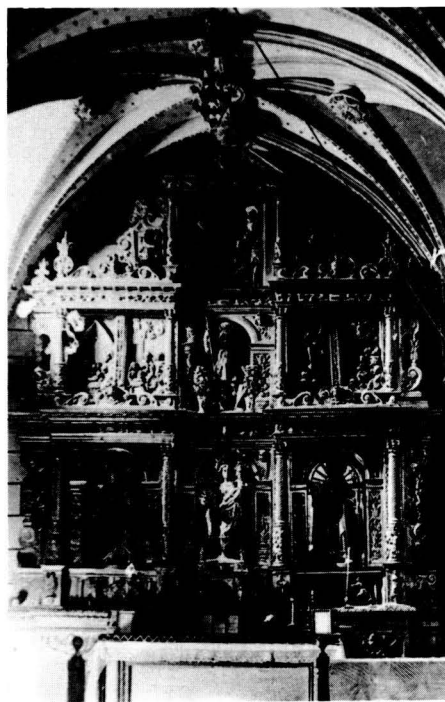

Retaule dels Cossos Sants del monestir de Serrateix.

XAVIER SITJES

transsepte, dedicats als Cossos Sants de Serrateix, l'un, i a la Mare de Déu del Roser, l'altre, també destruïts aquell any nefast, havien quedat inèdites, per la qual cosa és una gran satisfacció per a mi el poder-les donar a conèixer, sobretot per la gran qualitat artística de les peces retratades, d'un classicisme que no queda enterbolit, sinó enriquit, pels estilemes del Barroc aleshores triomfant. Ambdós retaules eren molt semblants, quasi podríem dir que iguals, quant a la traça o dibuix de projecte, i sols diferien en la imatgeria i decoració complementària. D'aquesta semblança d'un a l'altre en sabem la causa: l'escultor del del Roser va rebre l'encàrrec de fer-lo igual que el dels Cossos Sants, per la qual cosa va aprofitar-ne la traça.

El dels Cossos Sants (fig. 2) havia estat fet pel manresà Josep Rubió, que també es va encarregar del del Roser i en va cobrar 100 lliures a compte, però com que morí poc després del compromís, els monjos van encomanar la feina, potser ni tan sols començada per Rubió, a un altre escultor manresà, a Josep Generes, que va haver de reclamar als hereus de Rubió aquelles cent lliures «*causa data causa non secuta*» i aplicar-les al preu del que s'havia compromès a construir (4). El document que diu això és del 16 de maig de 1652, per la qual cosa sabem que el retaule dels Cossos Sants va ser fet abans i, el del Roser, immediatament després, ja que havia d'estar enllestí el primer de maig de l'any següent, pel preu de quatre-centes lliures. També s'hi diu com han de ser les imatges de «*vulto*», les «*pasteres*» (fornícules), els «*taulons*» (quadres amb baixos relleus), etc. i s'acaba amb una frase com-

Retaule del Roser del monestir de Serrateix.

XAVIER SITJES

prensiva de com s'han de fer les altres coses: «*igual que el retaule dels Cossos Sants*» (5).

A Serrateix hi havia les relíquies de diversos màrtirs, als quals els monjos van voler dedicar un altar i retaule, que van instal·lar al braç sud del transsepte de l'església. Aquest retaule, l'anomenat dels Cossos Sants, el de l'escultor Josep Rubió, tenia sòcol, predel·la, dues andanes (pisos) i àtic. Al sòcol hi havia medallons amb l'escut del cenobi: una serra sobre un teix. La predel·la era amb taulons plens de vegetació recargolada, excepte en els plints de les columnes de sobre, en cadascun dels quals hi havia una petita imatge en relleu. Al primer

pis, dins de les fornícules, es veia al mig sant Urbici, el copatró del monestir, i als costats, sant Zenó i sant Víctor; al segon pis, també dins una pastera, santa Felícola, flanquejada per dos taulons de baixos relleus, de dues escenes cadascun; i a l'àtic, Crist crucificat, entre la seva Mare i Joan, a tot volum, dins un rectangle rematat amb un frontó triangular i amb un cap d'àngel al mig. Cal dir que les columnes que completaven la peça eren de capitells corintis i fusts d'acanalats helicoidals (*entorxats*) als terços superiors, i amb grotescs als de baix.

L'altre retaule, el del Roser (fig. 3), situat en el braç nord del transsepte, era, com he dit, estructuralment igual que el dels Cossos Sants, però en els detalls diferia. Així, en el sòcol no hi havia les armes de Serrateix, sinó les del Roser. El centre de la predel·la l'ocupava el sagra-ri, i als taulons dels costats hom hi veia l'assotament de Jesús i la coronació d'espines, mentre que en els plints de les columnes de sobre hi havia els quatre evangelistes, a mig relleu. En el primer pis, en sengles fornícules, «*Ntra. Sa. del Roser, amb lo seu minyo Jesús tot nu*», com diu el document de l'encàrrec; sant Antoni Abat i sant Domingo, tots de «*vulto*». Al segon pis, al mig, en fornícula, sant Isidre, i en els taulons laterals, també subdividits verticalment, com en l'altre retaule, la resurrecció i la vinguda de l'Esperit Sant, en un costat, i la nativitat i l'epifania, a l'altre. I a l'àtic, l'assumpció de la Mare de Déu, flanquejada per l'arcàngel Gabriel, a l'esquerra, i la Verge expectant, a la dreta. La decoració complementària també era semblant a la del dels Cossos Sants, però les columnes tenien els acanalats en ziga-zaga i el frontó del cim era partit: un estilema barroc més, afegit en el retaule del Roser a la traça més classicitzant del de Josep Rubió.

Cronològicament segueix als de Serrateix el retaule major de Sta. Maria d'Olvan (fig. 4). Tot i que no tenim dades documentals, l'estil d'aquesta peça en duu a ben entrat el s. XVIII: potser era un centenar d'anys més moderna que els anteriors. Es tractava d'una baluerna recarregada de decoració i efec-tista, teatral, allunyada de la serenitat i ponderació de les obres comentades de Rubió i Generes. Més que un retaule, era l'escenari per a l'apoteosi de la Mare de Déu, la imatge de la qual era posada tallant l'arquitrav d'una simulada exe-

dra columnària, rematada per un frontó curvilini, ocupat per la Trinitat en la funció de coronació de la Verge i amb la consegüent companyia d'angelets. La imatge principal, amb gran voladúria de vestimenta, tenia els braços oberts, no sé si en actitud d'acolliment dels devots que se li acostaven o astorada de la seva ràpida ascensió aèria. Davant la columnata del pis, únic, grans imatges de sants, sense fornícula, com es feia en el Barroc tardà: Francesc Xavier, un bisbe, Tomàs d'Aquino i Ramon Nonat, sobre carteles sostingudes per angelets atlants o resoltes amb acants volutats. Al coronament, sobre el gran frontó curvilini, altres cinc imatges, de volum rodó, entre les quals hi ha sant Francesc d'Assís i santa Teresa de Jesús i, al mig, sant Josep amb Jesús infant als braços, tots ells sota una mena de cornisa pluricurvada, rococó, que resseguia per dalt les imatges, soplujant-les.

Aquest retaule recorda, tot i les diferències, el del santuari del Miracle, encarregat a Carles Morató el 1747. Les similituds principals són la simulada exedra, la disposició de la columnata, la imatgeria exempta i el gran frontó, per la qual cosa caldria donar al retaule d'Olvan una data de construcció de vers mitjan s. XVIII. De l'autor, malauradament, no en sabem res, per ara.

De la mateixa època rococó devia ser el del Roser, de la capella del Pont de la Poble de Lillet (fig. 5). Era un gran retaule, tot i ser per a una església que no era parroquial, però s'adeia a les mides

Retaule del Roser de la capella del Pont de la Poble de Lillet (1915).

MAS

del temple, edificat el s. XVIII en substitució d'un altre de finals del XVI.

En aquest retaule, i d'acord amb la moda aleshores imperant, importada d'Itàlia, el tracista no va seguir el costum d'abans, d'acompanyar la imatgeria amb relleus escultòrics d'històries que il·lustraven les vides dels sants als quals era dedicada la peça, sinó que es va aplicar quasi exclusivament a exaltar l'advocació de l'església, amb una representació de la Verge del Roser materialitzada en una escultura de tamany superior al natural i d'un aire barroc ben tradicional, flanquejada per dues imatges més petites, de sant Domingo i santa Teresa.

La peça tenia un doble basament superposat, amb carteles finament esculpides, de fullaraca, i el superior dels quals era centrat pel manifestador, molt decorat, que es combinava harmònicament amb la peanya de la Verge. Aquesta s'allotjava en una gran fornícula, que trencava, sobrepasant-lo, l'entaulament dels cossos laterals i que era sostinguda per columnes de capitells compostos i fusts amb el terç inferior aponcellat i el superior ple de garlandes. El coronament tenia la línia d'un gran frontó de corbes contraposades, que centrava un òvul amb la imatge d'un sant pare. Era un bell exemplar de la segona meitat de la divuitena centúria, que ma i va arribar

a ser daurat i sols va rebre pintura a les imatges i a l'interior de la fornícula de la Mare de Déu.

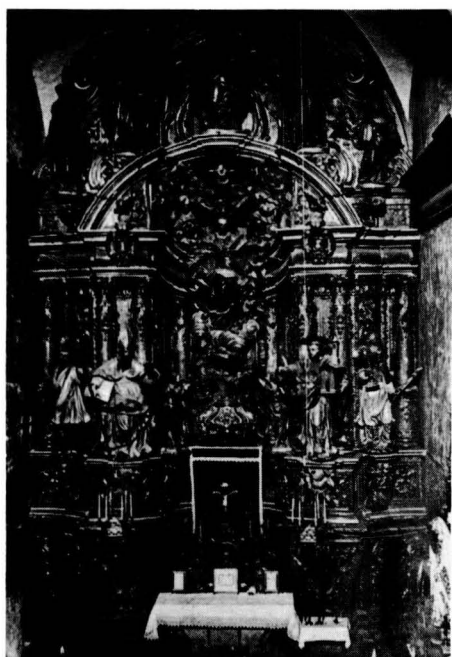
Dol l'haver hagut de parlar sempre en pretèrit, parlar del que fou i ja no és, de l'època més brillant —un segle, poc més o menys— de tota la història artística del Berguedà, la del Barroc, empobrida en alt grau aquell nefastos dies de bogeria revolucionària. Podríem dir, semblantment que en l'absoluta dels difunts:

*«Dies irae dies illa
Solvit artem in favilla» (6).*

NOTES:

1. BOIXADER, Lluís. «El patrimoni arquitectònic», L'EROL, núm. 34, Berga, 1991.
2. HUCH I GUIXÉ, Ramon. *Notes històriques de la ciutat de Berga*, Berga, Imp. Huch, 1955, p. 80-84.
3. Segons testimoniatge de Ramon Calderer i Boixader.
4. BOSCH I BALLBONA, Joan. *Els tallers d'escultura al Bages del Segle XVII*, Manresa, Caixa d'Estalvis de Manresa, 1990, p. 54.
5. Arxiu Històric Municipal de Manresa. Esborrany del notari Joan Serra, del 1652, s.f.
6. Dia d'ira aquell dia, l'art fou convertit en cendra.

X. Sitjes i Molins

Retaule d'Olvan.

XAVIER SITJES